

במקלות

ידיעון מהנעשה ונשמע בק"ק "אור תורה" עיה"ק טבריה ת"י
דוא"ל: bmakhelot@gmail.com

גליון מס' 27 | תשרי תשפ"ז

בפתחו של אברהם

מתורתו של מורנו ורבינו הגאון הגדול רבי אברהם דוב אויברך זצוקל

בשיטות הראשונים בפסולי אתרוג

חידוש של רש"י וזהו בניגוד לשיטתו הוא בריש הפרק, אלא שראוי לחוש כן לכתחילה].

אין להוכיח מדברי הראשונים לשיטת רש"י

ג. ונמצא דענין זה דפסול חסר משום לקיחה תמה, הוא פלוגתא בין חכמי הצרפתים, רש"י והנמשכים אחריו התוס' והרא"ש והאור"ז ורבינו ירוחם, לבין חכמי ספרד הראב"ד והרמב"ן הריטב"א והר"ן. דכל הראשונים ההולכים בשיטת רש"י והתוס' דס"ל דכל פסולי הדר נוהגין כל ז', לדידהו פסול חסר הוא מטעם לקיחה תמה, אולם רבותינו הספרדים המכשירים פסולי הדר כל ז' לדידהו הא דחסר הוא משום לקיחה תמה אין זכר למו, והוא רק מטעם הדר. ולכן מה שדנו האחרונים בפסול ניקב באתרוג ונחלק בלולב, אם הוא משום הדר או משום חסר, אין לזה מקום לשיטת רבותינו חכמי ספרד ולדידהו הכל פסול הדר, ומה שהוכיח החי"א (כלל קנא, נשמ"א סק"א) מהריטב"א דניקב פסולו משום הדר, אינו ראייה, כי בריטב"א אין מושג של פסול חסר בפ"ע.

והנה ברא"ש וברבינו ירוחם מודגש שדין חוטמו שהוא במשהו שייך רק בפסולי הדר, ולפ"ז הא דהריטב"א והר"ן הזכירו בדין חוטמו גם נסדק וניקב וחסר (לג' הד"מ, תרמ"ח סק"ה), אין זה מחלוקת, כי לדידהו גם ניקב וחסר פסולם משום הדר הוא. והמג"א (תרמ"ח סק"י"ז) כתב ע"פ הר"ן להחמיר דנסדק בחוטמו פסול כל ז', ולהנ"ל אין ראייה מהר"ן דהא לדידיה כל הפסולים הם משום הדר אולם לשיטת הר"ן הדר כשר בשאר ימים, ואילו לרש"י דהדר פסול כל ז' אין לנו ראייה דפסול נסדק הוא משום הדר, ובדר"מ משמע דהוא משום חסר דלרש"י הוא משום לקיחה תמה, וכן מפורש ברבינו ירוחם (ראה להלן אות ה'), וממילא גם בחוטמו מנלן דזהו פוסל בהדר, דלא מצינו בר"ן סברא מיוחדת דגם מידי דאין פסולו משום הדר דבחוטמו הוי חסרון בהדר.

וכן לענין ניטלה פטמתו דהמג"א הוכיח (ס' תרמ"ט סק"י"ז) דפסולו משום הדר ולא משום חסר, הנה ראיותיו מהמ"מ בדעת הרמב"ם וכו', הם לשיטות דס"ל דפסול חסר הוא משום הדר, ובהכרח דגם ניטל פטמתו הוא מגדרי הדר, אולם לרש"י והתוס' דפסול חסר הוא פסול עצמי, ליכא הוכחה דניטל הפיסם הוא משום הדר.

הנפק"מ בין השיטות

ד. ויל"ע מה הנפק"מ בין השיטות בטעם פסול חסר, דהא בשאר ימים לכו"ע כשר, דאם חסר מטעם לקיחה תמה נוהג זה רק ביו"ט ראשון, ואם חסר הוא מטעם הדר אזי בהכרח דגם כל פסולי הדר הם רק ביו"ט ראשון, ולכאורה הנפק"מ היא, דאי משום הדר אזי חסר בחוטמו במשהו (לשיטות דבשאר גופו זהו בכאיסר), ואי משום לקיחה תמה אזי גם בחוטמו שיעורו בכאיסר. אולם נראה דאינו כן, משום דכל אלו דסברי דפסול חסר הוא משום לקיחה תמה אינהו בפשטות סברי דחסר פוסל במשהו בכלל האתרוג, ואדרבה הנפק"מ היא להיפך דלשיטתייהו דפסולו משום לקיחה תמה אזי פסול גם במשהו חסרון, משא"כ להני דפסלי מטעם הדר דבעינן שיעור דנראה לעין [כמבואר במבי"ט, וכבר כתב רעק"א זצ"ל דבחסר לא בעינן נראה לעין].

ונראה נפק"מ נוספת, באתרוג שמקצתו פסול, כגון שהפריש מקצתו לתרומה ונטמא, כך דחלק זה חסר מן האתרוג (אכן יש שיעור כביצה גם בלעדיו), דאם מטעם לקיחה תמה פסול דס"ס חלק זה אינו נלקח (עיי' לה, א, תוד"ה אתיא, וכן מו, ב, תוד"ה אתרוג), ואם מטעם הדר זה תלי במראה והכא מראהו הדר.

ב - מחלוקת רש"י והראשונים בדין חסר

ה. והנה במתני' (לד, ב) "עלתה חזוית על רובו נטלה פטמתו נקלף נסדק ניקב וחסר כל שהוא פסול, עלתה חזוית על מיעוטו נטל עוקצו ניקב ולא

גמ' סוכה (כט, ב): מתני'. לולב הגזול והיבש פסול וכו'. גמ', קא פסיק ותני לא שנא ביו"ט ראשון ולא שנא ביום טוב שני, בשלמא יבש הדר בעינן וליכא, אלא גזול בשלמא יום טוב ראשון דכתיב לכם משלכם אלא ביום טוב שני אמאי לא, וכו'. ולהלן בגמ' (ל, ב): איתמר אתרוג שנקבוהו עכברים אמר רב אין זה הדר, איני והא ר' חנינא מטביל בה ונפיק בה, ולר' חנינא קשיא מתני', בשלמא מתני' לר' חנינא ל"ק כאן ביו"ט ראשון כאן ביו"ט שני, אלא לרב קשיא, אמר לך רב שאני עכברים דמאיסי. א"ד אמר רב זה הדר דהא ר' חנינא מטביל בה ונפיק בה, ולרבי חנינא קשיא מתניתין ל"ק כאן ביו"ט ראשון כאן ביו"ט שני:

א - שיטות הראשונים בסתירת הסוגיות בין יבש לחסר

א. הנה כל הראשונים עמדו בסתירת הסוגיות, דבריש פרקין מבואר דקפסיק ותני לא שנא יו"ט ראשון לא שנא שאר ימים פסול יבש משום הדר, ואילו בהך דרבי חנינא מבואר דחסר כשר ביו"ט שני ושאר ימים, ומאי שנא יבש מחסר. ומצינו בזה כמה שיטות.

א) רש"י וכן התוס' והרא"ש ביארו דפסולי "הדר" כיבש אכן נוהגים כל ז', ושאינו פסול "חסר" דהוא מדין 'ולקחתם לכם' דבעינן 'לקיחה תמה', וזה נוהג מדרבנן רק ביו"ט ראשון, [ומה"ת דהיינו במקדש כתבו התוס' דגם חסר פסול כל ז'].

ב) אולם הרמב"ן ודעימיה ביארו דגם פסולי הדר נוהגין רק ביו"ט ראשון ולא בשאר ימים, והא דאמרין דיבש פסול גם ביו"ט שני זהו במקדש דנוהג מה"ת כל שבעה, דאעפ"כ דין 'לכם' נוהג רק ביו"ט ראשון ולהכי הקשו מ"ט דגזול פסול, אולם במדינה שנוהג רק מתקנת ר"י בן זכאי בזה גם פסולי הדר לא נוהגין אלא ביו"ט ראשון בלבד, ודברי הגמ' לענין חסר דכשר ביו"ט שני היינו בגבולין ולא במקדש.

ג) ובראב"ד (הובא בריטב"א) ביאר דהוא מחלוקת הסוגיות אם נוהג פסול הדר כל שבעה, עוד צידד דיבש שאני דפסולו הוא מטעם דחשיב כמת ו'לא המתים יהללו קה', ולהכי פסיל כל ז', משא"כ בשאר פסולים.

ד) ובר"ן כתב דיש חילוק במיני ההדר, דיבש בטל כל הדרו וע"כ פסלוהו חז"ל כל ז' גם בגבולין, משא"כ חסר שמתקיים ביה דין הדר במה שנשתייר ממנו לא החמירו ביה בגבולין בשאר ימים. וכע"ז הוא גם במאירי. ועיין עוד שם בר"ן דגם שאר פסולים כחזוית וניקב ונסדק כשרים בשאר ימים כיון דמתקיים בהו דין הדר במה שנשתייר בהו, ורק יבש פסול כל ז' אפילו במדינה.

פסול דלקיחה תמה הוא חידוש רש"י וכמה ראשונים לא ס"ל מפסול זה

ב. ונמצא לכאורה דהא דאמרין דפסול חסר הוא משום 'לקיחה תמה' זהו חידוש של רש"י וחכמי הצרפתים שנמשכו אחריו בישוב סתירת הסוגיות, דפסול יבש שהוא משום הדר נוהג כל ז' משא"כ חסר דהוא משום לקיחה תמה, ורש"י פירש הסוגיא דרב ור' חנינא גופא פליגי בזה דלרב פסול נקבוהו עכברים הוא משום הדר ולר' חסר משום חסר, עיי"ש ברש"י.

אולם כל הראשונים שדרכו בדרך אחרת בסתירת הסוגיות לא הזכירו כלל טעמא ד'לקיחה תמה', מבואר בדבריהם דפסול חסר ויבש שניהן משום הדר. וזהו הן להראב"ד שכתב שהסוגיות חלוקות, [או דיבש יש בו פסול מיוחד משום לא המתים], והן להרמב"ן וריטב"א שתיירצו דהכא במקדש והתם בתקנת ריב"ז, וכן הר"ן (ריש פרקין) שתיירצו דהדין לחכמים והם חילקו בטיב ההדר דיבש ניטל כל הדרו ובחסר רק באותו מקום, ונדחק לפרש הסוגיא דרב ור' חנינא דפליגי בזה, ולא עלה על דעתו כלל לבאר דפסול חסר הוא מטעמא אחרינא, [ורק להלן לו, ב, בסוגיא דרב ור' ח' הביא את דברי רש"י, וסיים דלפ"ז ראוי לחוש דכל פסולי הדר נוהגין כל ז', ומשמע מדבריו שזהו

חסר כל שהוא כשר. ואמרין עלה בגמ' (לו, א) **"תני עולא בר חנינא ניקב נקב מפולש במשהו ושאינו מפולש בכאיסר"**. ונחלקו בזה הראשונים, דשיטת רש"י דמימרא דעולא קיימא אסיפא דמתני' ד"ניקב ולא חסר כל שהוא כשר", דאם חסר אפילו משהו פסול משום דפסול חסר הוא במשהו, ומימרא דעולא היא בנקב ללא חסרון דכשר, וביאר דהא דהכשירה מתני' היינו דוקא בנקב שאינו מפולש אולם בנקב מפולש פוסל בכל שהוא, ובאינו מפולש ואין בו חסרון פוסל רק בכאיסר, ושאר ראשונים סברי דמימרא דעולא קיימא ארישא דמתני' דניקב וחסר כל שהוא פסול, דעלה קאמר דדוקא בנקב מפולש פסול, אולם חסרון ללא נקב אינו פוסל אלא בשיעור כאיסר.

ושורש הפלוגתא הנ"ל בפסול חסר ונקב, הוא בביאור דינא דמתני' דקתני "ניקב וחסר כל שהוא פסול", דלרש"י הכוונה במשנה הוא לפסול חסר, דאפילו נקב שאינו מפולש אם חסר כל שהוא פסול, ולשאר הראשונים הכוונה לנקב מפולש דבעינן ביה גם חסרון כל שהוא.

ונמצא דלרש"י מבואר במשנה רק פסול חסר, ופסולא דניקב הוא מחידוש עולא בר חנינא, וחזית לן דפסיל בתרי אנפי, (א) בגדול בכמות כאיסר, (ב) ובאיכות כשהנקב מפולש. ולשאר ראשונים מבואר במשנה רק פסול ניקב, דלא נחשב נקב רק אם גם חסר משהו, ולדידהו פסולא דחסר הוא מחידוש עולא בר חנינא, והיינו דוקא בחסרון כאיסר, ועוד חידש עולא דשם נקב הוא רק במפולש.

ולמהמבואר דלשאר ראשונים לא מוזכר פסול חסר במשנה, צ"ע לכאורה מקושת הגמ' על רב חנינא דמטביל בה "ולר"ח קשיא מתניתין", והא ר' חנינא דמטביל מיירי בחסר כאיסר ולא בניקב, [לא מיבעיא אי בעינן מפולש מעבר לעבר, אלא אפילו אם סגי עד חדרי הזרע מאן יימר לן דר"ח חתך מהאתרוג עד חדרי הזרע], והו"ל לגמ' לאקשווי מהא דתני עולא בר חנינא, והא אולי ר"ח לא שמיע ליה הך ברייתא, וזה לכאורה סיעתא לפירש"י דמתני' קיימא בפסול חסר ולא בניקב.

בשיטת רש"י אם ניקב פסולו משום תמה או משום הדר

ו. והנה כל פסולי אתרוג הם או ברובו או בכולו או בכאיסר, ברובו (כפסול חזית ושינוי מראה) ובכולו (כפסול נקלף, נסדק) ובכאיסר בניקב נקב שאינו מפולש, ולא מצינו פסול בשיעור משהו חוץ מפסול חסר שהוא לשיטת רש"י במשהו, והיינו טעמא משום דזהו מדין לקיחה תמה ואין שיעור לתמימות, אולם גם לשאר ראשונים מצינו פסול בשיעור משהו וזהו בניקב, וצ"ב מ"ש פסול זה. אולם נראה כי הסברא בזה פשוטה דשאני פסול ניקב מכל הפסולים משום דע"י הנקב חשיב דהפסול הוא בכולו, שכל האתרוג ניקב, וזהו ג"כ הגדר בהא דבעינן נקב מפולש, דכשהוא מפולש חשיב כל האתרוג נקוב. משא"כ בשאר פסולים כיבש ונקלף ונסדק וחזית ושינוי מראה דבהו הפסול חייל רק באותו מקום ולהכי בעינן רובו או כולו.

ולפי"ז יל"ע בדעת רש"י מה טעם פסול ניקב, דאפשר דפסול ניקב (ללא חסרון) גם לדידהו הוא משום הדר ופסול גם בשאר ימים, דהא אי נימא דפסולו ג"כ משום לקיחה תמה א"כ תקשי מ"ט באינו מפולש שיעורו בכאיסר ולא במשהו והא בלקיחה תמה אפילו משהו מעקב, ולכאורה נראה בסברא דפסול לקיחה תמה כלל לא שייך בנקב ללא חסרון כיון שהאתרוג הוא כולו בשלמותו, ואך משום הדר יש לפוסלו במשהו כיון דכשהוא מפולש חשיב זה פסול בכולו וכדאמרן, וכשאנו מפולש בעינן כאיסר, דכיון דהפסול הוא משום הדר לא שייך לפוסלו במשהו ובעי שיעור.¹

אולם עיין לשון רש"י (לא, ב) בהא דאמרין בגמ' דטעם אתרוג הגדול דפסול לר"י הוא משום "דאיתי לאיפסולי", וביאר רש"י "שמא יפול ויארע בו נקב". ולכאורה אי נקב פסולו משום הדר הא ר"ל ל"ל הדר, אכן נראה דאין כוונת רש"י לפסול ניקב אלא לפסול חסר, ונקיט לשון המשנה "ניקב וחסר כל שהוא", [ועיין בר"ח "ואיתי למיפגם"].

אמנם אחר העיון נראה דזה אינו, וודאי גם בנקב ללא חסרון פסולו לרש"י משום לקיחה תמה, שהרי בניקב כאיסר ללא חסרון פסול אע"פ שאינו מפולש, ואי נימא דהוא משום פסול הדר א"כ מעתה כל חסר בכאיסר יפסל גם ביו"ט

¹ ואת גדרי השיעורים למדו חז"ל מדיני טריפות דמצינו בהו הנך שיעורי, כולו, רובו, וכאיסר. חוץ משינוי מראה דאע"פ דפסול בטריות במשהו, התם הפסול הוא משום לקותא ומלתא דניקב, משא"כ באתרוג דשינוי מראה אינו מטעם לקותא אלא מטעם מראה הדר ולהכי בעינן בב' או ג' מקומות. [ויש לדון דפסול נקב שאינו מפולש דשיעורו בכאיסר דלכאורה מצטרף זה מב' מקומות כמו בגררת, אולם אפשר דבהדד לא שייך צירוף מקומות, וצ"ע. אולם בנקב ללא חסרון בב' מקומות ואשר גם יחד הוו פחות מכאיסר, נראה ודאי דכשר, ואין בזה חסרון הדר ולא דמי לשינוי מראה].

שני שהרי לא גרע נקב שחסר כאיסר מניקב כאיסר בלא חסרון, [וצ"ע אם יש לחלק בין נקב מפולש לאינו מפולש].

ומוכרח דנקב הוא גם חסרון בלקיחה תמה, דאע"פ שאין חסרון מ"מ הנקב גופיה פוגם בתמימות, ונקב מעל"ע פוסל אפילו במשהו ונקב שאינו מפולש רק בכאיסר. ועיין גם ברבינו ירוחם שכתב מפורש (נתיב הח', ח"ג, דיני לולב) **"נסדק דעביד כהימנך ונחלקה התיזמת פסולים משום לקיחה תמה"**, וכן להלן (דיני אתרוג) **"ניטלה בוכנתו ופסמתו ונסדק דינו כנקב וכשר בשאר ימים כי הם פסולים משום דבעינן לקיחה תמה"**. וכן מבואר בטור (סי' תרמ"ט) דפסול ניקב הוא מלתא דחסר וע"כ כל ניקב כשר בשאר ימים.²

אמנם לשאר ראשונים הרי נקב כשלעצמו אינו פסול בכלל, ורק נקב שיש בו חסרון משהו והוא מעל"ע או מפולש לחדרי הזרע פוסל, ואם נימא דגם לדידהו החסרון שבו הוא שפוגם מטעם לקיחה תמה, הרי אדורבה עיקר החסרון בתמה הוא חסרון שבחוץ, ומה שנחסר בפנים לכאורה לא מעלה ולא מוריד (וכדחזינן באתרוג שנימוח וחדרי הזרע קיימים וא"א שלא חסר מקצת, וגם ריאה שחסרה ונתרוקנה מבפנים לא פסלה אלא ברביעית), והרי לשיטתם חסרון בחוץ אינו פוסל כלל בפחות מכאיסר, ועל כרחך דמה דבעינן לשיטתם חסרון, הוא רק גדר בנקב, שבלי חסרון ל"ח נקב, אבל לעולם כל הפסול הוא משום הנקב עצמו ולא מחמת החסרון.

ג - ריאה לשיטת רש"י, ודברי הריטב"א

ז. ונראה סיעתא גדולה לשיטת רש"י דחסר הוא משום לקיחה תמה, מהסוגיא לעיל (לא, ב) דגם רבי יהודה שחולק על דין הדר ס"ל דגדול פסול משום דאיתי לאיפסולי, והיינו שמא יפול. ולכאורה מה בכך שיפול והא חסר כשר לר"י דלי"ל פסול הדר, ואף שהר"ן מודה דפסול בחסרון גמור שלא נשתייר רובו משום שאין שמו עליו, אולם אכתי קשה איך נחוש שישבר מחצה על מחצה, והא ודאי גם אם יפול ישרא רובו, אולם לרש"י דכל חסר פסול מטעם לקיחה תמה ניחא דבפסול זה גם ר"י מודה.

אולם יעיון בריטב"א שם שכתב דרבי יהודה פליג רק ביבש וכדומה, שאין שינוי בגוף האתרוג והוא כברייתו, משא"כ בנקלף או ניקב וכדומה שנשתנה מברייתו בזה גם ר"י מודה, ולפי"ז מיושבת סוגית הגמ'.

אכן דבריו צריכים ביאור, ונראה דאין הביאור בזה דר"י מחלק בין הדר להדר, דהרי ר"י ל"ל הדר כלל וכדמוכח בגמ' ששאלו "האי הדר מאי עביד ליה", אלא נראה בביאורו דלר"י חשיב באופן דנשתנה מברייתו דאין שמו עליו, והוי כחסר מהשיעור וכדומה, ונמצא לפי"ז דיתכן דר' יהודה יחמיר ויפסול כל ז', ודו"ק.

והנה לפי"ז דלר"י פסולי דניקב ונקלף וכו' הוו כל ז', מתיישב היטב כפתור ופרח דיון הגמ' לעיל ריש פרקין "קפסיק ותני לא שנא יו"ט ראשון לא שנא יו"ט שני", והתוס' שם נתקשו היכי מוכח כן מסתמא דמתני' דנוהג גם ביו"ט שני, והרי כל הפסולים נמי נשנו בסתמא אע"פ דפסולם רק ביו"ט ראשון.

ולפי"ז נתיישב, דעיקר הראיה היא מהא דכילל גזול ויבש יחד, דבשלמא שאר פסולים לא נחית התנא להשמיטנו דפסולם הוא רק ביו"ט ראשון כיון דלרבי יהודה פסולים אכן כל ז', משא"כ ביבש דתנא סתם לן דאתרוג היבש פסול, וזהו דלא כר"י דמתיר ביבש דלי"ל הדר, כך דאזלא מתני' רק לדידן, והרי לדידן פסול רק ביו"ט ראשון, והיה צריך התנא לאשמועינן דיבש פסול רק ביו"ט ראשון.

ד - שורש ומהלך פלוגתת הראשונים

ח. ולכאורה נראה דיסוד הפלוגתא בכולא פרקין, הוא משתלשל מפלוגתא דרש"י והראשונים בפירוש ניקב וחסר. דלשיטת רש"י חסר הוא בכל שהוא, ולפי"ז מבואר במשנה רק דין חסר, ודין ניקב חידשו עולא בר חנינא, ולשאר ראשונים הוא ההיפך דבמשנה נשנה רק דין ניקב (שיש בו חסרון) ועולא חידש את דין חסר.

וההכרח לשיטת רש"י הוא, מהך דניקבוהו עכברים דמסתמא אינו מפולש מעל"ע, ומהא דר"ח מטביל ביה אין הכרח שחתך אפילו עד חדרי הזרע, והוקשה לרש"י למה הקשו בגמ' על ר"ח ממתני' (ולא מברייתא דעולא בר

² תמה אני על הח"א שדן בניקב אי פסול כל ז' משום הדר, והוכיח לפסול מהריטב"א, וכן במשנ"ב (סי' תרמ"ח סע' יב בבה"ל) כתב ע"פ המג"א על נסדק שיפסל כל ז' לדעת הר"ן. שהרי בחסר כולם מנשירים בכל ז', ולא הצריכו הפוסקים רק תנאי אחד שיהיה רוב האתרוג קיים, וא"כ הגע עצמך כגון שחתך שליש אתרוג מלמטה לרחבו והרי אין ניקב מעל"ע גדול מזה, וכן חתך רוב האתרוג מצד אחד למטה מחוטמו ברוב עובי הקליפה הרי אין לך נסדק גדול מזה, ולא ראו את דברי רבינו ירוחם שכתב מפורש דנסדק וניקב כשר בשאר ימים.

חינא), ומוזה הוכיח רש"י פירושו דבמשנה מיירי בדין חסר, ושאר ראשונים על כרחך ידחקו לומר דר"ח חתך לגמרי או עד חדרי הזרע.

ואחרי שמפורש במשנה דפסול חסר הוא בכל שהוא, ושאינו פסול חסר מכל פסולי אתרוג שהם בכלול, או ברובו, או בכאיסר, [ורק ניקב שאני דכיון שהוא מפולש חשיב כל האתרוג נקוב], מסתבר דאינו מפסולי הדר אלא דין מיוחד, והסביר רש"י דהוא מלקיחה תמה. ואיכא נמי ראייה אלימתא לשיטת רש"י מהא דמודה ר' יהודה בפסול חסר אף דפליג על פסול הדר.

ולהכי פירש"י סוגית הגמ' כפשוטו, דרב שבא לחדש דניקבוהו וחסר פסול משום "הדר" על כרחך דפסיל ליה בכל ימי החג, משא"כ לר"ח דפסיל משום לקיחה תמה כשר ביו"ט שני, ונמצא מבואר כאן בסוגיא שתי סוגי פסולים, הדר וחסר. וממילא אין לרש"י סתירה מהך דקפסיק ותני דריש הפרק לסוגיא דהכא, ופירוש קפסיק ותני הוא משום דכל פסולי המשנה דהדר הם כל ז', פרט לחסר שאינו כלל מפסולי הדר ולא נחית תנא לפרושי זאת, דעצם זה שפסולו בכל שהוא ושאינו פסולא דחסר מכל פסולי אתרוג הא גופא מעיד עליו דאינו בכלל שאר הפסולים. וזהו עיקר החידוש לרש"י דאיכא פסול מחודש דלקיחה תמה.

אולם שאר ראשונים, היה נראה להו בפשטות דברייתא דעולא בר חינא ארישא דמתני' קאי, דגם בחסר כל שהוא פסול רק בנקב מפולש, וחלקו אפירוש רש"י וס"ל דחסר משהו לא פסול. ומוכרח לשיטתם לפרש דרב חנינא חתך את כל האתרוג מלמטה וכדומה, וכן ניקבוהו עכברים מיירי עד חדרי הזרע, ולכן שאלו בגמ' ממתני', וכיון דאיריין בסוגיא בדין ניקב לא שייך זה כלל ללקיחה תמה, דפסול לקיחה תמה שייך רק בחסרון והרי לחסרון לשיטתם לעולם צריך כאיסר, ואין סברא לחלק בין מפולש או אינו מפולש ביחס לפסול לקיחה תמה, וע"כ דבפסול ניקב קמייירי בסוגיא, וממילא נפל בבירא כל החידוש לחלק בין חסר לשאר פסולים דהרי לא מיירי הסוגיא בחסר כלל. ולשיטתם חסר עצמו הוא בכאיסר, וזה ככל פסולי הדר שיש להם שיעור דגם חסר הוא מדין הדר.

וממילא הוקשה להם סתירת הסוגיות מריש לולב הגזול, והוכרחו לחלק בין יבש לשאר פסולים. ולשיטתם הא דר' יהודה מודה בחסר ע"כ דסובר דכל שאינו כברייתו (אפילו בשינוי קל כחסר נסדק או נקלף) פסול דאין שמו עליו, ומעתה מסתבר דלר"י פסול זה כל ז'.

ונמצא דאף דכל פסולי המשנה פסולים רק ביו"ט ראשון, מ"מ לפי ר' יהודה פסול כל ז', ולהכי קסתם תנא ולא פירש, משא"כ בבא דרישא ביבש וגזול כיון דבין כה סתם תנא דלא כר' יהודה דהא לר"י ל"ל כלל פסול יבש, הל"ל למיתני דרך ביו"ט ראשון, וע"כ דיבש שאני, וזהו עיקר החידוש לשאר ראשונים דשאני פסול יבש מכל הפסולים.

והרמב"ם בפיהמ"ש גריס במתני' באופן אחר "ניקב נסדק נקלף וחסר כל שהוא פסול", ולשיטתו מפורש במשנה דחסרון פוסל בכ"ש, וכן פסק להלכה (פ"ח מלולב, עיי"ש בראב"ד ומ"מ), אמנם הרמב"ם ג"כ לא הזכיר דין לקיחה תמה, ונראה דלשיטתו פסול חסר הוא מטעם הדר, וס"ל דגם בחסרון כל שהוא בטל הדרו, ולפ"ז צריך חסרון הנראה לעינים, וע"ע להלן אות ח' וט'.

בענין המנהג הקדום שלא לישא כפים בערי הגליל

מכתב מאת הגאון רבי טובי' הלוי שולזנבר שליט"א - רב ואב"ד קרית אתא

והתיישבו שם, וא"כ זה כבר כב' מאות שנים שהתחילו התלמידי הבעש"ט ז"ל בגליל ומוכח שהמה הנהיגו המנהג עד היום שם בנשיאות כפיים.

[ב] יחס גדולי יהודי בתוקף שמירת מנהג זה:

הנה אאמו"ר הגאון זצ"ל שימש ברבנות בקרית אתא [מלפנים כפר אתא] כמ"ז שנה מתשי"ז עד תשס"ד העיר קרית אתא נמצא בגליל וסמוכה לשפרעם, תחילת היישוב היהודי בקרית אתא היה בשנת תרפ"ה, בשנת תרצ"ד התמנה למרא דאתרא הגאון החסיד ר' בנימין מנדלזון זצ"ל, והוא אשר כונן וייסד את המנהגים וכך הנהיג לגבי ברכת כהנים ככל ערי הגליל שיהיה רק בתפילת מוסף ולא בשחרית [בר"ח שבת ויו"ט חוה"מ וכן בתפילת מנחה בתעניות].

זכתה כפר אתא אשר גאון ההוראה שר התורה גאב"ד טעפליק הגה"ק ר' שמשון אהרון פולנסקי זצ"ל הרב דשכונת בית ישראל, היה מעת לעת שוהה בכפר אתא וישב בראש הב"ד דשם יחד עם המרא דאתרא, והגה"צ ר' נחום ספרא זצ"ל המו"ץ דפרנקפורט. ופשיטא שכל המנהגים בכפר אתא שנקבעו ע"י הגה"צ ר' בנימין מנדלזון זצ"ל היו בידיעתו ובהסכמתו של עמוד ההוראה גאב"ד טעפליק זצוק"ל.

ה - בביאור הפלוגתא בדין נקלף

ט. והנה בדין חסר נחלקו הראשונים, דהרא"ש כתב לגבי נקלף וז"ל "שלא ניטל אלא הקליפה האדומה ולא ניטל עמה מן הלבן כלום, דא"כ הוי ליה חסר". ומבואר דס"ל דאם רק הקליפה האדומה נקלפה ולא נחסר מאומה מן הלבן זהו בכלל נקלף ולא הוי חסר, ואילו הרמב"ם (פ"ח מלולב ה"ז) כתב וז"ל "נקלף הקרום החיצונה שלו שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהיא ברייתו וכו' כשר". ומבואר דס"ל שצריך שישאר משהו מן עובי הקליפה הירוקה שיהא מראהו ירוק, ואם נחשף הבשר הלבן זהו בכלל חסר.

ונראה דלשיטתייהו אזלי, דהרא"ש דס"ל דחסר מטעם לקיחה תמה, אם היה ס"ל דגם הקליפה הירוקה היא חלק מגוף האתרוג, לא היה מהני הא דנשתייר מקצת מן הקליפה הירוקה, דסו"ס הא חסר מקצת עוביה, ובהכרח דרך הלבן הוא גוף האתרוג, וע"כ לא אכפ"ל שנקלף כל עובי הקליפה הירוקה. אולם להרמב"ם פסול חסר הוא משום הדר, ולהכי כל שנשאר מראה ירוק כשר ולא אכפ"ל דחלק מן עובי הקליפה הירוקה הוסר, דכל שלא נתגלה מחשוף הלבן הוי בכלל הדר, אולם בנתגלה הלבן אע"פ שאין הקליפה הירוקה מכלל האתרוג עכ"פ כבר אי"ז הדר.

פסול חסר בניטל עוקצו

י. ובדין ניטל עוקצו, כתב הרמב"ם (שם) "ניטל העץ שהוא תלוי בו באילן מעיקר האתרוג ונשאר מקומו גומא פסול". והמגיד משנה (שם) הוכיח מזה כשיטת הרמב"ם דחסרון פוסל בכל שהוא, ולא רק בכאיסר כשיטת הראב"ד, דהא מקומו גומא אי"ז חסרון איסר.

והנה עיין ברש"י שהביא שני פרושים בדין פטמתו ועוקצו, והכריע דבניטל עוקצו לעולם כשר, ועיין ברא"ש דביאר דהיינו אפילו אם נשאר מקומו גומא, ויש לתמוה דהרי רש"י והרא"ש ס"ל דחסר פוסל בכל שהוא, וצ"ל לכאורה דס"ל לרש"י דמקומו דהעוקץ ל"ח מכלל האתרוג, ולשיטה השנית שם ברש"י צ"ל דהוא חלק מהאתרוג וע"כ פוסל בחסרון כ"ש דאי"ז לקיחה תמה.

אכן נראה לדחות את ראית המ"מ מהשיטות דפסלי במקומו גומא דש"מ דחסרון פוסל בכ"ש, די"ל דלשיטות אלו דחסר פוסל רק בכאיסר, לשיטתם פסול חסר הוא מטעם הדר ולא מטעם לקיחה תמה, ואפשר לשיטתם דגם מקומו גומא אי"ז נחשב כחסרון בגוף האתרוג, אלא דס"ל דכי היכי דבנקלף כולו פסול מדין הדר, כמו"כ בניטל עוקצו ונתגלה מקומו הוי כעין נקלף כולו, דהעוקץ הוא מקום חשוב בפ"ע, וכל שנתגלה מקומו הוי חסרון הדר, ולעולם פסולו מדין הדר ולא מדין לקיחה תמה, משא"כ בנקלף בשאר האתרוג אי"ז חסרון בהדר אלא א"כ נקלף כולו או שנחסר בחסרון כאיסר.

ועיין בב"י וברמ"א (סי' תרמ"ח ס"ק ב') דמה שהתירו הרא"ש והטור באופן שלא ניטל כל העוקץ אלא נשתייר מקצת עוביו, היינו דמ"מ רוחב הגומא מכוסה כולו, דאל"כ הוי חסר ופסול. ולכאורה זהו לשיטת הרא"ש דחסר פסול מטעם לקיחה תמה, וע"כ אפילו אם מקצת מקומו גומא ג"כ פסול. אולם להשיטות דפסול חסר מטעם הדר, וכמשנ"ת דניטל עוקצו פסולו משום דהוי כעין נקלף, בזה יתכן דסגי שנשתייר רובו, ולכאורה כן משמעות הרמב"ם דכתב "ניטל העץ" ולא כתב "ניטל מן העץ", ומשמע דבעינן דינטל כולו או רובו, ולפ"ז גם להרמב"ם אע"פ דס"ל דחסר בכ"ש, עכ"ז במקומו גומא אי"ז חסרון, אלא פסולו מטעם כעין נקלף וע"כ פוסל רק ברובו, וצ"ע.

א] מקור המנהג:

כתב הרמ"א (או"ח סימן קכ"ח סעיף מ"ד) נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפים אלא ביום טוב משום שאז שרויים בשמחת יום טוב וטוב לב הוא יברך, מה שאין כן בשאר ימים אפילו בשבתות השנה שטרודים בהרהורים על מחיתם ועל ביטול מלאכתם. ואפילו ביום טוב אין נושאים כפיהם אלא בתפילת מוסף, שיוצאים אז מבית הכנסת ושמחו בשמחת יו"ט ע"כ.

והנה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה א) הביא מדברי הפאת השולחן הלכות ארץ ישראל [פ"ב] דמשמע מדבריו דהמנהג היה בעיר צפת שלא היו נושאים כפיים בכל יום רק במוספים בשבתות. וכשבאו תלמידי הגר"א לצפת וטבריה מצאו שם יישוב של חסידים.

וכן מובא בשם הגאון הפאת השולחן בפנקס הכולל אשר בצפת [הנדפס בפתיחת ספר פאת השולחן], שמצא שם בטבריא עיקרי המנהגים של ישוב האשכנזים דטבריה וצפת מכולל אנשי רוסיה, ורבים הרב המפורסם ר' אברהם מקאליסק רבן של חסידים, ובצפת היו חסידים וואלין עיי"ש, וכנראה שהיו שם כבר איזה זמן. והגה"ק מוה"ר מנחם מענדל מוויטעפסק ז"ל מתלמידי המגיד הקדוש ר' דוב בער ממעזריטש ז"ל עלה לארץ ישראל בשנת תקל"ז וקבע ישיבתו בטבריא והיה שם. מ"מ כנודע, וכפי המובא בספר הזכרונות תולדת היישוב הישן שעלו כבר בשנת תקכ"ה מתלמידי הבעש"ט ז"ל לארץ ישראל

ובחת"ס [או"ח סי' נא] ומזה ידן איך לא ידן לעצמו לפשוט יד במנהגי ישראל כי אותם שהוא חושב מנהג בורות, הם בארות חצובים ממקור מים חיים נזלים מן לבנון וכו'.

ובשו"ת חת"ס [ח"ו ס' פה] ואע"פ שבכ"ז לא נירא ולא ניחת כי מלחמות ה' אנו נלחמים, ואליך כיוצא באלו יאבדו ועוקץ א' ממנהגי ישראל לא יזוז ממקומו.

בתשובות חת"ס [או"ח סי' יט] מאן חשיב ומאן ספין לעקור מנהג ישראל אפילו ערקתא דמסאני מכ"ש הלכות קבועות הס שלא להזכיר.

ובאבני נזר [ח"מ סימן קמט] וידוע כי כל מנהגן של ישראל תורה היא ויסודה בהררי קודש והשולח יד לבטל שום מנהג, ממנהגן של ישראל חוששין עליו שרצוה לקעקע ביצתן של ישראל לגמרי וכו', כן אומר בנידון דידן שאחת היא אם באים לבטל דבר שהוא מצד עיקר הדין או דבר שהוא מצד מנהגן של ישראל ומחויבים לעמוד כנגדן בכל עוז עכ"ד.

והנה אלה המחדשים בעיר חיפה, הוכיח סופם על תחילתם כאשר שלחו ידם בתינוקות של בית רבן לפרוץ גדרות עולם, בהכנסת חכמת העמים ההשכלה הארורה אשר כל באיה לא ישובו ר"ל, וכאשר ניתנה רשות לשנות והותרה הרצועה לבטל מנהגי הקדמונים, ולעקור המסורת מדור דור אין מי שיאמר למשחית הרף. ועלינו לעמוד על נפשינו מול המים הזידונים הקמים עלינו מבית ומחוץ לעקור את הכל. ואמרו חז"ל [סוכה נב] יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה. וכך מהשינויים הקלים כביכול גוררים אחריהם עקירת גופי תורה וכנאמר "ערו ערו עד היסוד בה". ובגמרא [ביצה דף ד'] דשלחו מתם הזהירו במנהג אבותיכם בידכם.

ולמהיר ולנוהר שלומים תן כמי נהר
[העתק מתוך קובץ עץ יעקב תשרי תשפ"ז]

וכך לאחר שהגר"ב מנדלזון עבר לשמש ברבנות במושב קוממיות ואז"ז הגרי"ל גפן זצ"ל תלמיד מרן שה"ת ר' מאיר אריק זצ"ל בעל האמרי יושר, שימש אחריו כמרא דאתרא ואחר הסתלקותו התמנה אאמו"ר זצ"ל למלא את מקומו, וכל הרבנים דשם אשר ישבו כסאות למשפט לא שינו המנהג. וכך היה בבית מדרשו של גאב"ד מאקווא זצוק"ל שלא היו נושאים בפיים בימות החול.

ובשנת תשל"ט כאשר רצו מחדשים בעיר חיפה לשנות המנהג, יצאו גדולי הפוסקים המנחת יצחק [ח"ח ס"ו] השבט הלוי וכן גאב"ד מאקווא זצוק"ל בספרו עטרת משה [שו"ת או"ח] שלא לשנות המנהג.

וכן היה דעתו של רבינו מרנא הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (מובא בספר ציוני הלכה תפילה א' עמוד ת"ח) שהגרי"ש זצ"ל סיפר שנשאל על ידי רב העיר חיפה האם להנהיג שם נשיאת כפיים בכל יום והשבתי אין לשנות המנהג, והרי היו בחיפה רבנים חשובים שכבר נהגו כך בפניהם, וכן הרב מרקוס שהיה אדם גדול וכולם לא שינו המנהג ועתה באים רבנים חדשים לשנות, כאילו פתאום גילו את ההלכה שמצוות נשיאת כפיים היא בכל יום, עלינו להמשיך בלא לשנות המנהג, [ושם בהערה יב, הגאון ר' יואל קלופט מעיד שהרב מרקוס זצ"ל שאל את הריב"ז זצ"ל על ענין זה והשיבו שאין לשנות המנהג ואין לישא כפיים בימי החול].

וכן יצוין שכל הגאונים והצדיקים ששבתו בקרית אתא מעולם לא שינו המנהג, וביניהם ניתן למנות את האדמו"ר"ם הצדיקים לבית יוניץ האמרי חיים והמקור ברוך זכר צדיקים וקדושים לברכה, שבשנת תש"י היה שבת שבע ברכות של כ"ק האדמו"ר בעל החכמת אליעזר מסערט ויז'ניץ זצ"ל וחזונו היה הרה"ח ר' שלום עוזר ברוך ז"ל מקרית אתא, והתפללו אדמו"ר"י בית יז'ניץ זכר צדיקים וקדושים לברכה, באותו שבת בבית הכנסת הגדול בקרית אתא ולא שינו המנהג.

וגם האדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל אשר שבת כמה פעמים בשבת בקרית אתא אצל הרה"ח ר' ישראל דמבינסקי ז"ל עם קהל חסידי, לא שינה המנהג וזאת על אף היותו כהן ולא נשא כפיים בשחרית. וכן בבית מדרשו של כ"ק אדמו"ר מקראשניף זצ"ל בכפר אתא לא נשאו כפיים בימות החול. אאמו"ר הגאון זצ"ל עמד על המשמר ומחה בכל מי שהעז לשאת כפיים בימות החול. ושמעתי מהרב דטבריה כבוד הגרא"י אוירבך שליט"א, אשר שמע מאיש אחד שהיה מיושבי קרית שמואל הסמוכה לקרית אתא, שהגאון ר' עקיבא הכרמי זצ"ל הרב דקרית שמואל, הקפיד שלא ישאו כפיים בעירו והיה תלוי שלט בבית הכנסת דקרית שמואל שכאן המנהג שאין נושאים כפיים.

ג] תוקף קיום מנהג בירדאל:

והנה רבותינו מצוקי ארץ האריכו למעניות לקיים ולהחזיק במנהגי ישראל בכל תוקף ועוז.

במכתב ממרן הגר"ח הלוי מברסק [הובא בישרון כרך ג' עמ' תריג] חז"ל "וכ"ג שיחי' יטה למוסר אזנם ולהבינם כי מנהגי ישראל המה הגדרים מוסדות העם והפירצה בהם הוא רעה רבה, ואדרבה יקיימו את המנהג בגיוס ואישור ותחול אליהם ברכת אבות ובזה יאשרו יהיו לברכה".

ובמשיב דבר לנצי"ב [ח"א ס' ט"ו] חז"ל "עם אשר עלה על רצון אנשים אחדים מעדרו להעתיק הבימה של ביהכ"נ הגדולה הבנויה באמצע ולהעמידו סמוך לארון הקודש. הנה מלבד אשר כל חדש אסור, ומה גם בביהכ"נ מקום אסיפת המון רבה, אין זה אלא לרועץ וגם לחורבה, דיש כמה אנשים אשר לא ניתן לדעתם להבחין בין קלה לחמורה ובהתפעלות משינוי קל יגמרו אומר שנשתנה חלילה".

עוד הובא במשיב דבר שם, ובמשנתנו שלהי ברכות [דף נד] הביא מקרא זה [אל תבזו כי זקנה אמן] על כלל מנהגי ישראל. וכמש"כ בפירוש המשניות להרמב"ם פי' מתוק מדבש, והכוונה אפילו אין אתה מבין טעם הדבר ונראה כאילו אותו מנהג נזקק אל תבזו לו דוודאי יש לו מנהג נכון ועליל מדעתך ואל בינתך אל תשען אורח חיים פן תסלף.

ובמהרי"ל [הלכות שחרית יוה"כ] אמר מהר"י סגל אין לשנות מנהג המקום בשום ענין אפילו בניגונים שאינם מורגלים שם וכו' [הובא ברמ"א או"ח סימן תריט סעיף א'].

בשמינת חודשי המרא דאתרא
הגרא"י אוירבך שליט"א

**מי שלא ראה שמחת בית השואבה ...
לא ראה שמחה מצינו**

מעמד

שמחת בית השואבה

יתקיים אי"ה

ביום רביעי ד' דחזה"מ סוכות

לאחר תפילת מעריב

תפילת מנחה כרבע שעה לפני השקיעה, לאחמ"כ שיעור בענייני דיומא מאת מוריני הרב שליט"א ותפילת מעריב

בביהמ"ד המרכזי "אור תורה"

הרב א. ז. ורנר 27, עיה"ק טבריה

במעמד מוריני המרא דאתרא הגאון הגדול

רבי אהרן יוסף אוירבך שליט"א

בליוי תזמורת

ציבור בני התורה מוזמן

עזרת נשים פתוחה

כיבוד קל